

Zlatko ŠRAM

Institut za migracije i narodnosti, Zagreb
zlatko.sram@imin.hr

Etnocentrizam, percepcija prijetnje i hrvatski nacionalni identitet

SAŽETAK

U radu se iznose rezultati istraživanja kojim se nastojala utvrditi dimenzionalnost i distribucija etnocentrizma mjenenog skalom Etno-3 te povezanost dimenzija percepcije prijetnje i etnocentrizma. Osim toga nastojala se utvrditi povezanost dimenzija percepcija prijetnje i etnocentrizma s izražavanjem hrvatskoga nacionalnog identiteta. Ispitivanje je provedeno na prigodnom uzorku od 368 studenata Sveučilišta u Zagrebu. Prosječna dob ispitanika bila je 21 godina, a 63 posto bilo je ženskog spola. Eksplorativnom faktorskom analizom uz koso-kutu rotaciju definirane su latentne varijable koje su upotrijebljene u daljnjoj multivarijantnoj analizi. Rezultati faktorske analize potvrdili su pretpostavku o višedimenzionalnosti etnocentrizma i ekstrahirali sljedeće dimenzije: nacionalna afektivna vezanost i samožrtvovanje, nacionalna isključivost i predrasude, nacionalna superiornost i pristranost te nacionalna homogenizacija. Rezultati multiple regresijske analize pokazali su da su najznačajniji prediktori dimenzija etnocentrizma percepcija prijetnje nacionalnoj sigurnosti koja dolazi od pripadnika nekih nacionalnih manjina i percepcija prijetnje nacionalnome kulturnom integritetu koja dolazi od imigranata. Izražavanje hrvatskoga nacionalnog identiteta u najvećoj je mjeri povezano s dimenzijom etnocentrizma koja ukazuje na prisutnost snažne nacionalne afektivne vezanosti i spremnosti na samožrtvovanje. Struktura relacija utvrđena između dimenzija etnocentrizma i percepcije prijetnje ukazuje na prisutnost latentnoga konflikta u međunacionalnim odnosima.

KLJUČNE RIJEČI: etnocentrizam, percepcija prijetnje, ksenofobija, hrvatski identitet

UVOD

Gotovo da nema studije o etnocentrizmu, a da se u njegovu definiranju, pa i u onom enciklopedijskome, posebno ne naglašava postojanje vjerovanja i stavova o *superiornosti* vlastite nad drugim nacionalnim ili etničkim grupama (Hooghe, 2008; Šiber, 1998). Time se stvara dojam kako je percepcija ili osjećaj superiornosti vlastite grupe nad pripadnicima drugih nacija ne samo glavna nego gotovo i jedina komponenta etnocentrizma. No već je 1906. William Graham Sumner (2002), koji

je prvi definirao koncept etnocentrizma, sugerirao njegovo znatno šire poimanje.¹ Osim osjećaja nacionalne superiornosti, kao komponente etnocentrizma Sumner navodi postojanje snažne nacionalne grupne kohezije i privrženosti te potrebe za obranom interesa vlastite grupe nasuprot interesima članova vanjskih grupa. Kako grupna kohezija podrazumijeva snažnu vezanost članova grupe, logično je da koncept etnocentrizma nužno implicira postojanje etničke ili nacionalne afektivne vezanosti, a ne samo percepciju ili osjećaj superiornosti.

Često se etnocentrizam dovodi u vezu s favoriziranjem članova vlastite grupe, odnosno podrazumijeva postojanje neprijateljstva, negativnih stavova i predrasuda prema članovima vanjske grupe (Adorno i sur., 1950; Brown, 2004; Chang i Ritter, 1976; Hewstone, Rubin i Willis, 2002; LeVine i Campbell, 1972). No unutargrupno favoriziranje članova vlastite grupe ne mora nužno generirati nacionalnu isključivost i zatvorenost, bilo kao predispoziciju ili aktualno ponašanje u interetničkim socijalnim transakcijama (Brewer i Brown, 1998; Brown, 2006; Turner, 1978). Isto je tako moguće izražavati snažnu nacionalnu afektivnu vezanost i potrebu za homogenizacijom, a da se pritom ne mora nužno izražavati nacionalnu isključivost (Šram, 2002) ili pak određenu nacionalističku ideologiju (Smith, 1998).

Postoje različiti koncepti etnocentrizma i načini njegova mjerenja i operacionalizacije. Upravo zbog nedovoljno jasne konceptualizacije dolazi do određenih nejasnoća kad se analiziraju različite studije etnocentrizma i drugih s njime povezanih koncepata (Raden, 2003). Neki su čak zbog toga doveli u pitanje i samu korisnost koncepta etnocentrizma (Heaven, Rajab i Ray, 1985). Međutim, danas se etnocentrizam smatra jednim od univerzalnih sindroma stavova i ponašanja (Hammond i Axelrod, 2006) i fundamentalnim konceptom u različitim društvenim znanostima (Neuliep i McCoskey, 1997) koji može utjecati kako na pojavljivanje tako i na strukturiranost interkulture komunikacije (Dong, Day i Collaco, 2008) određene ideologije (Cunningham, Nazlek i Banaji, 2004; Tetlock, 1983).

Bizumic i suradnici (2009) definiraju etnocentrizam kao stavovski konstrukt unutar kojeg postoji snažni osjećaj etničke grupne samousmjerenosti i važnosti vlastite etničke grupe² (»a strong sense of ethnic group self-centeredness and self-importance«). Etnocentrizam se kao etnička ili nacionalna samousmjerenost može izražavati međugrupno i unutargrupno. Pod međugrupnim izražavanjem etnocen-

¹ Koncept etnocentrizma postao je značajan u političkoj psihologiji zahvaljujući konceptu »autoritarne ličnosti« (Adorno i sur., 1950) i činjenici da je etnocentrizam glavna komponenta današnjega modernog nacionalizma, da je povezan s razvojem predrasuda koje mogu dovesti do međunacionalnih sukoba (Brewer, 1999) i s različitim mjerama autoritarnosti koje ukazuju na različite ideološke orijentacije (Altemeyer, 1996; Duckitt, 2001; Knöpfelmacher i Armstrong, 1963; Šram, 2008).

² Bizumic i sur. (2009) međutim naglašavaju konceptualnu i empirijsku različitost etnocentrizma kao etničke grupne samousmjerenosti od negativnih stavova prema članovima vanjske grupe (predrasuda) i od pozitivnih stavova prema članovima vlastite grupe.

trizma Bizumic i suradnici (2009) podrazumijevaju postojanje centralnog vjerovanja ili sentimenta o važnosti vlastite nacije, većeg preferiranja pripadnika vlastite nacije negoli drugih nacija, vjerovanja u superiornost vlastite nacije, želje za etnički čistom nacijom i spremnosti na iskorištavanje druge nacije u interesu vlastite. Pod unutargrupnim izražavanjem etnocentrizma autori podrazumijevaju postojanje centralnog vjerovanja ili sentimenta koji ukazuje na postojanje veće važnosti nacije u odnosu na pojedinca, snažne grupne kohezije i sentiment obožavanja vlastite nacije. (Dakle facete »međugrupnog etnocentrizma« jesu preferiranje, superiornost, čistoća i iskorištavanje, a facete »unutargrupnog etnocentrizma« grupna kohezija i obožavanje³).

U svome smo radu etnocentrizam definirali kao sustav relativno povezanih stavova i vjerovanja, odnosno kao *konstrukt stavova* koji na afektivnoj razini ukazuju na snažnu nacionalnu vezanost i spremnost na samožrtvovanje za nacionalne interese; na kognitivnoj razini ukazuju na percepciju potrebe za nacionalnom homogenizacijom, na prisutnost nacionalne superiornosti i predrasuda; na bihevioralnoj razini ukazuje na prisutnost isključivosti, nepovjerenja i pristranosti u socijalnim interesničkim transakcijama. Pošli smo naime od pretpostavke da je etnocentrizam višedimenzionalni konstrukt koji se sastoji od afektivne, kognitivne i bihevioralne komponente. Također smo pretpostavili da se dimenzije etnocentrizma nalaze u takvim međusobnim relacijama da na razini faktora višeg reda na postojanje generalnog etnocentrizma.

Među različitim teorijskim pristupima koji se koriste u objašnjavanju koncepta etnocentrizma,⁴ za predmet i problem našeg istraživanja najprikladniji je teorijski pristup formuliran u teoriji realističnoga konflikta (Sherif, 1966)⁵ i iz nje izvedene teorije integrirane prijetnje (Stephan i Stephan, 2000). U literaturi se percepcija prijetnje smatra najboljim pojedinačnim prediktorom različitih oblika ekskluzionizma i netolerancije (Canetti-Nisim, Ariely i Halperin, 2008; Quillain, 1995; Stephan i Stephan, 2001). Kao politička posljedica percepcije nacionalne prijetnje može se pojaviti protektivna politika, koja se očituje u smanjenju pojedinih građanskih prava i prihvaćanju represivnih zaštitnih mjera (Cameron i sur., 2005; Huddy, Feldman i Weber, 2007; Šram, 2009). U političkom kontekstu percepcije nacionalne prijetnje može doći do izražavanja neprijateljskih stavova prema članovima vanjske grupe i

³ Obožavanje se odnosi na pretjeranu tendenciju identificiranja samog sebe s vlastitom nacijom i spremnost na samožrtvovanje u obrani nacionalnih interesa i digniteta.

⁴ Na primjer teorija autoritarne ličnosti (Adorno i sur., 1950; Altemeyer, 1996), teorija samokategorizacije (Turner i sur., 1987) i teorija socijalnog identiteta (Tajfel i Turner, 1986).

⁵ Teorija realističnoga konflikta pretpostavlja postojanje međugrupnoga konflikta oko ograničenih resursa, uzajamno isključivih ciljeva i suprotstavljenih interesa. Ta vrsta konflikta povećava etnocentrizam, unutargrupnu solidarnost i koheziju te pojavljivanje negativnih stereotipa i predrasuda.

nastojanja da se umanje njihova moć i utjecaj, podržavajući istodobno one akcije i ponašanja koji će doprinijeti njihovu slabljenju, socijalnom izoliranju, diskriminaciji, a ponekad i uništenju (Duckitt i Fisher, 2003; Maddux i sur., 2008; Morrison i Ybarra, 2008, Pettigrew; 2003).⁶ Drugim riječima, percepcija ili osjećaj ugroženosti nacionalne sigurnosti na različitim razinama i u različitim oblicima može aktivirati i razviti različite političke, ekonomske i psihološke obrambene mehanizme, što je i razumljivo ima li se na umu važnost koju osjećaj sigurnosti ima u motivacijskim sklopovima (Fraley, 2002; Inglehart, 1997; Maslow, 1982; Mikulincer i Shaver, 2007).

Socijalno-psihološka teorija integrirane prijetnje opisuje različite izvore prijetnje koji generiraju netolerantnost i negativne stavove prema članovima vanjskih grupa (Corenblum i Stephan, 2001; Stephan i Renfro, 2002). Uobičajeno je razlikovati koncepte realistične i simbolične prijetnje.⁷ Realistične prijetnje odnose se na egzistencijalne prijetnje članova vlastite grupe (npr. posao, zemlja, život), dok se simbolične primarno odnose na prijetnje grupnom identitetu, vrijednosnom sustavu i svjetonazoru (npr. jezik, religija, kultura) (Duckitt, 2003). Sa stajališta teorije integrirane prijetnje osjećaj ugroženosti uzrok je predrasuda, negativnih stereotipa, netolerancije i različitih vrsta ekskluzionizma, a fokus je na subjektivnom percipiranju konflikata između grupa (Stephan i Stephan, 2000). Naime percepcija konflikta, koja nerijetko prezentira perceptivnu distorziju ili iskrivljenost⁸, dovodi do predrasuda bez obzira na to je li riječ o »stvarnoj« prijetnji. Velik je broj istraživanja koja su pokazala povezanost percepcije prijetnje s različitim ekskluzionističkim stavovima u području etničkih i drugih socijalnih interakcija (Canetti-Nisim, Ariely i Halperin, 2008; Cantetti-Nisim i sur., 2009; Duckitt, 2003; Huddy, 2003; Shamir i Sagiv-Schifter, 2006). I u različitim studijama etnocentrizam se dovodi u vezu s percepcijom prijetnje na različitim razinama (McLaren, 2003; Stephan, Ybarra i Morrison, 2009).

U svome smo istraživanju pretpostavili da će percepcija prijetnje koja dolazi od nacionalnih manjina (nacionalnomanjinska prijetnja), percepcija prijetnje koja dolazi od imigranata (ksenofobija) i percepcija prijetnje koja dolazi iz neprijateljski

⁶ U političkom životu to može ponekad dovesti do politike koja će propagirati potrebu za kolektivnim isključivanjem pojedinih socijalnih grupa ili pripadnika određenih naroda, a posebno u demokratskim sustavima u kojima su građani sposobni utjecati na politiku, barem u određenoj mjeri (Canetti-Nisim i sur., 2009).

⁷ Riječ je o subjektivnoj percepciji prijetnje koja doprinosi kognitivnoj evaluaciji načina na koji bi članovi vanjske grupe mogli nanijeti štetu ili zlo članovima vlastite grupe ili na bilo koji način interferirati s postizanjem vlastitih ciljeva (Fiske i Ruscher, 1993).

⁸ Perceptivna distorzija ili iskrivljenost može se događati na različitim psihološkim razinama (Kimmelmeier i Winter, 2000) te je rezultat mnogih pogrešnih političkih zaključivanja i procjena, koji mogu imati nesagledive posljedice kako za pojedinca tako i za čitave nacije (Fiske i Taylor, 1991; Jervis, 1976; Woods i Stout, 2010).

raspoloženih država (mentalitet opasnog stanja)⁹ biti značajni prediktori etnocentrizma. Prva vrsta ili razina percepcije nacionalne prijetnje odnosi se na unutarnju prijetnju koja dolazi od članova nacionalnih manjina, a druge dvije odnose se na vanjske prijetnje koje dolaze od imigranata s jedne i drugih država s druge strane. Pretpostavili smo također da će izražavanje hrvatskoga nacionalnog identiteta¹⁰ biti u funkciji percepcije prijetnje i etnocentrizma, imajući na umu razna istraživanja koja govore u prilog postojanju povezanosti percepcije prijetnje i nacionalnog identiteta s jedne strane (Esses i sur., 2006; Verkuyten, 2009) te etnocentrizma i nacionalnog identiteta s druge strane (David i Bar-Tal, 2009; Korostelina, 2008). Nastojali smo dakle u ovom istraživanju utvrditi 1) dimenzionalnost i distribuciju etnocentrizma mjereno skalom Etno-3, 2) povezanost dimenzija percepcije prijetnje i etnocentrizma i 3) povezanost hrvatskoga nacionalnog identiteta s dimenzijama percepcije prijetnje i etnocentrizma.

METODA

Ispitanici

Ispitivanje je provedeno krajem studenoga i početkom prosinca 2009. na prigodnom uzorku studenata Zagrebačkog sveučilišta (N = 368). U uzorku je bilo 62% studenata i studentica koji se školuju na fakultetima društvenih i humanističkih znanosti (Filozofski fakultet, Hrvatski studiji), 30% na fakultetima tehničkih znanosti (Arhitektonski fakultet i Fakultet elektrotehnike i računarstva) i 8% na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu. Prosječna dob ispitanika bila je 21 godina, a 63% bilo je ženskog spola. Upitnik je grupno primijenjen u tijeku redovite nastave na fakultetima.

Mjerni instrumenti

U istraživanju je primijenjeno pet mjernih instrumenata: 1) skala etnocentrizma (Etno-3), čiju ćemo strukturu i psihometrijske karakteristike detaljnije prikazati u rezultatima istraživanja, 2) skala percepcije nacionalnomanjinske prijetnje, 3) skala

⁹ Mentalitet opasnog stanja jest političko-psihološki fenomen koji se odnosi na mentalno stanje u kojem članovi određene nacije održavaju centralno vjerovanje da ostatak svijeta ima prema njima snažne negativne namjere (Bar-Tal i Antebi, 1992). Riječ je o percepciji koja implicira postojanje prijetnje koja dolazi iz vanjskoga neprijateljski raspoloženog svijeta. U tom slučaju strah, tjeskoba i negativna očekivanja prevladavaju u životu pojedinaca i kolektiviteta, razvijaju se ksenofobija, etnocentrizam te oni mehanizmi u društvu kojima se povećava pritisak na članove društva da se konfrontiraju, ujedine i mobiliziraju (Jarymowicz i Bar-Tal, 2008).

¹⁰ Pod nacionalnim identitetom podrazumijevamo postojanje pojma o sebi kao rezultatu znanja o pripadnosti pojedinca naciji i postojanje emocionalnog značenja i važnosti koje pojedinac pridaje nacionalnoj pripadnosti (Tajfel, 1981).

ksenofobije, 4) skala mentaliteta opasnog stanja i 5) skala hrvatskoga nacionalnog identiteta. Od ispitanika je traženo da izraze stupanj slaganja ili neslaganja s određenom tvrdnjom na petostupanjskoj skali Likertova tipa u rasponu od potpunog neslaganja (1 = uopće se ne slažem) do potpunog slaganja (5 = u potpunosti se slažem). Konstruktna validnost skale provjerena je faktorskom analizom pod komponentnim modelom prema *Kaiser-Guttmanovu kriteriju*. Unutarnja pouzdanost mjernih instrumenata izračunata je Cronbachovim koeficijentom alfa.

Skala etnocentrizma (Etno-3) konstruirana je na temelju prethodnih verzija skale etnocentrizma, koja ukazuje na različite dimenzije etnocentričkih stavova i potencijalnog ponašanja u interesničkim socijalnim transakcijama (Šram, 2002, 2008). Unutarnja pouzdanost skale od 23 čestice iznosi ,91.

Skala percepcije nacionalnomanjinske prijetnje razvijena je na temelju konstrukta prijetnje od vanjskih grupa (Canetti-Nisim i sur., 2009; Canetti-Nisim, Ariely i Halperin, 2008). Faktorska analiza skale od četiri čestice rezultirala je jednofaktorskom solucijom kojom je objašnjeno 57,46 posto varijance (tablica 1). Tu latentnu dimenziju definira strah za sigurnost države i vlastitog života, koju mogu ugroziti neke nacionalne manjine. Unutarnja pouzdanost skale iznosi ,74.

Tablica 1: Faktorska struktura skale percepcije nacionalnomanjinske prijetnje

Table 1: Factor structure of the perception of national-minority threat scale

Varijabla	Zasićenje
Neke nacionalne manjine ugrožavaju sigurnost naše zemlje	,84
Neke nacionalne manjine pokušavaju destabilizirati našu državu	,81
Procjenjujem da bi u slučaju rata neke nacionalne manjine podržavale neprijatelje moje domovine	,68
U našem društvu postoje nacionalne manjine koje ugrožavaju moj život i život moje obitelji	,67

Skala ksenofobije konstruirana je na temelju koncepta imigracijske prijetnje (Halperin, Canetti-Nisim i Pedahzur, 2007; Watts, 1996). Faktorska analiza skale od sedam čestica, provedena pod komponentnim modelom uz oblimin rotaciju, ekstrahirala je dva faktora kojima je objašnjeno 64,08 posto varijance (tablica 2). Interfaktorska korelacija iznosi ,41. Unutarnja pouzdanost cijele skale iznosi ,79. Prvi faktor nazvali smo *percepcija imigracijske kulturne prijetnje* (Cronbachov alfa = ,78), a drugi faktor *percepcija imigracijske ekonomske prijetnje* (Cronbachov alfa = ,74).

Tablica 2: Matrica faktorskog sklopa skale ksenofobije

Table 2: Factor pattern matrix of xenophobia scale

F1: Percepcija imigracijske kulturne prijetnje	
Varijabla	Oblimin zasićenje
Veći broj radnika imigranata u našoj zemlji ugrozio bi hrvatski narod jer se ne bi moglo spriječiti da zasnivaju brakove s našim djevojkama	,84
Nikad ne trebamo vjerovati strancima i, ako je moguće, trebamo izbjegavati bilo kakve bliske društvene veze s njima	,83
Postoji opasnost da radnici imigranti unište našu kulturu i tradiciju	,77
Radnici imigranti nikad se neće prilagoditi vrijednostima našeg društva	,57
F2: Percepcija imigracijske ekonomske prijetnje	
Varijabla	Oblimin zasićenje
Radnici imigranti opteretili bi već prezasićeno tržište radne snage	,89
Naša vlada ne bi trebala dopustiti uvoz strane (imigrantske) radne snage	,83
U slučaju da imigrantski i domaći radnik imaju jednake kvalifikacije, prednost treba uvijek dati domaćem radniku	,68

Skala mentaliteta opsadnog stanja konstruirana je na temelju istoimenoga konstrukta koji su definirali Bar-Tal i Antebi (1992) i adaptacije skale nacionalnog opsadnog stanja testirane u Srbiji (Šram, 2009). Faktorska analiza skale od šest čestica rezultirala je jednofaktorskom solucijom kojom je objašnjeno 54,98 posto varijance. Unutarnja pouzdanost skale iznosi ,81. Latentnu dimenziju mentaliteta opsadnog stanja definira percepcija nacionalne ugroženosti od drugih naroda i država (tablica 3).

*Tablica 3: Faktorska struktura skale mentaliteta opsadnog stanja**Table 3: Factor structure of the siege mentality scale*

Varijabla	Zasićenje
Moj narod ima mnogo neprijatelja	,79
Naša je nacija danas ugrožena sa svih strana	,78
Uvijek postoji prijetnja koja dolazi od susjednih zemalja	,76
Očigledno je da su se neke nacije urotile protiv moga naroda	,73
Drugim narodima nije na srcu dobrobit naše zemlje	,72
Cijeli svijet ne želi ništa dobro mome narodu	,63

Skala hrvatskoga nacionalnog identiteta adaptirana je skala identiteta koju su konstruirali Doosje, Ellemers i Spears (1999). Faktorska analiza skale od četiri čestice rezultirala je jednofaktorskom solucijom kojom je objašnjeno 76,21 posto varijance (tablica 4). Unutarnja pouzdanost skale iznosi ,89.

*Tablica 4: Faktorska struktura skale hrvatskoga nacionalnog identiteta**Table 4: Factor structure of the Croatian national identity scale*

Varijabla	Zasićenje
Osjećam da imam čvrste veze s Hrvatima	,92
Veoma sam sretan/na što pripadam hrvatskom narodu	,90
Snažno se poistovjećujem s drugim Hrvatima	,83
Sebe uvijek vidim i doživljavam kao Hrvata/Hrvaticu	,81

REZULTATI

Faktorska analiza skale etnocentrizma (Etno-3)

Dimenzionalnost skale etnocentrizma (Etno-3) ispitana je faktorskom analizom glavnih komponenti. Značajnost korelacijske matrice utvrđena je Bartlettovim testom, a pogodnost korelacijske matrice za faktorizaciju Kaiser-Meyer-Olkinovim testom adekvatnosti uzorkovanja (Fulgosi, 1984). Bartlettov test značajnosti korelacijske matrice iznosio je 3404,37 i bio značajan uz rizik manji od jedan posto.

Kaiser-Meyer-Olkinov indeks adekvatnosti uzorkovanja iznosio je 0,92, što je izvrsna vrijednost za faktorizaciju (Fulgosi, 1984). Prema Guttman-Kaiserovu kriteriju, dobivene su četiri značajne glavne komponente ili faktora čiji su karakteristični korjени (*eigenvalue*) iznosili 8,09, 2,07, 1,19 i 1,01. Ekstrahiranim faktorima objašnjeno je 53,81 posto varijance. Ekstrahirani faktori rotirani su direktnom oblimin metodom u kosokutnu poziciju jer smo pretpostavili da će latentne dimenzije etnocentrizma biti međusobno korelirane. Rezultati direktne oblimin rotacije prikazani su u tablici 5.

Velike pozitivne projekcije na prvi faktor imaju oni stavovi koji ukazuju na doživljavanja nacionalne pripadnosti kao svoga drugog ja (*alter ego*) (čestice 16, 17 i 19), spremnost na samožrtvovanje za nacionalne interese (čestice 3, 6 i 18), ljubav prema naciji (čestica 5) i nacionalni ponos (čestica 9). Prvu latentnu dimenziju etnocentrizma, koja ukazuje na prisutnost snažne nacionalne identifikacije i spremnosti na samožrtvovanje za nacionalne ciljeve, nazvali smo *nacionalna afektivna vezanost i samožrtvovanje* (Cronbachov alfa = ,89). Drugi faktor, koji smo nazvali *nacionalna isključivost i predrasude*, definiraju međunacionalno nepovjerenje (čestice 8 i 15), zatvorenost u socijalnim transakcijama (čestice 1, 4 i 12) i predrasude (čestice 2 i 14) (Cronbachov alfa = ,76). Najviša opterećenja koja pojedine manifestne varijable imaju s trećim faktorom ukazuju na percepciju opće, moralne i intelektualne nacionalne superiornosti (čestice 7, 10 i 22) i čestice koje ukazuju na pristranost u formalnim socijalnim interakcijama (čestice 11 i 20). Treći faktor nazvali smo *nacionalna superiornost i pristranost* (Cronbachov alfa = ,70). Struktura četvrtog faktora sadržava one manifestne varijable koje ukazuju na potrebu za *nacionalnom homogenizacijom* (čestice, 13, 21 i 23), kako smo i nazvali tu latentnu dimenziju etnocentrizma (Cronbachov alfa = ,65).

U tablici 6 vidimo da veličine interfaktorskih korelacija upućuju na donekle zajedničko porijeklo dobivenih dimenzija etnocentrizma, odnosno može se pretpostaviti da se u njihovoj pozadini nalazi generalni faktor etnocentrizma. Kako bismo provjerili postoji li generalni faktor etnocentrizma, proveli smo faktorsku analizu drugog reda. U tablici 7 vidimo da faktorska analiza drugog reda ukazuje na postojanje općenitije dimenzije etnocentrizma kojom je objašnjeno 51,67 posto varijance. Imajući u vidu dobivene vrijednosti karakterističnih korijenja (karakteristični korijen za prvi nerotirani faktor iznosi 8,09), veličine faktorskih zasićenja na prvoj glavnoj komponenti (osim jedne manifestne varijable koja ima zasićenje ,38, sve ostale varijable imaju zasićenja od ,40 do ,74) i visoki Cronbachov koeficijent pouzdanosti za ukupni skalni rezultat (alfa = ,92), mogli smo skalu etnocentrizma (Etno-3) u daljnjoj multivarijantnoj analizi podataka tretirati kao jednodimenzionalni konstrukt. Ipak smo odlučili zadržati četverofaktorsku soluciju kako bismo proveli suptilniju analizu povezanosti percepcija prijatnje i etnocentrizma.

Tablica 5: Matrica faktorskog sklopa skale etnocentrizma (Etno-3)

Table 5: Factor pattern matrix of the ethnocentrism scale (Etno-3)

F1: Nacionalna afektivna vezanost i samožrtvovanje	
Varijabla	Oblimin zasićenje
3. Spreman sam umrijeti za dostojanstvo i interese svoje nacije	,93
6. Sveta je dužnost svakog pripadnika moje nacije žrtvovati osobne interese za njezinu dobrobit	,87
5. Ljubav prema svojoj naciji jedan je od najljepših osjećaja koje čovjek može imati	,72
18. Uvijek moramo biti spremni braniti svoje nacionalne interese, čak i ratom ako je to potrebno	,64
9. Veoma sam ponosan na povijest, tradiciju i kulturu svoje nacije	,62
17. Svaku uvredu nanесenu mojoj naciji doživlјavam kao napad na vlastitu osobu	,48
19. Svaki čovjek treba znati da je sudbina njegove nacije ujedno i njegova osobna sudbina	,46
16. Uvijek se razljutim kad netko loše govori o mojoj naciji	,44
F2: Nacionalna isključivost i predrasude	
Varijabla	Oblimin zasićenje
8. Teško mogu biti iskreni prijatelj s osobom koja nije moje nacionalnosti	,80
2. Ako znamo nečiju nacionalnost, odmah ćemo znati kakva je on/ona ličnost	,64
12. Pripadnici moje nacije ne bi trebali sklapati nacionalno mješovite brakove	,63
4. Otvorenost prema drugim nacijama donosi više štete nego koristi	,58
1. Najugodnije se osjećam u društvu u kojem su svi pripadnici moje nacije	,56
15. Uvijek moramo biti oprezni i suzdržani prema pripadnicima drugih nacija	,51
14. Nacionalna pripadnost pojedinca u velikoj mjeri određuje njegove/ njezine crte ličnosti	,35

F3: Nacionalna superiornost i pristranost

Varijabla	Oblimin zasićenje
11. Kad bih bio sudac, nastojao bih pripadniku svoje nacije dati što je moguće blažu kaznu bez obzira na djelo koje je učinio	,75
10. Moja je nacija superiorna u odnosu na mnoge druge nacije	,69
22. U usporedbi s drugim nacijama pripadnici moje nacije su inteligentniji	,66
7. U mojoj naciji ima manje nepoštenja i licemjerja nego u drugim nacijama	,51
20. Kad bih bio u mogućnosti odlučivati o tome tko će dobiti posao, nastojao bih dati prednost pripadniku svoje nacije	,30

F4: Nacionalna homogenizacija

Varijabla	Oblimin zasićenje
13. Kad je u pitanju nacionalno jedinstvo, onda ne smije biti političkih neslaganja i razlika među pripadnicima moje nacije	,72
21. Svi pripadnici moje nacije moraju se čvrsto držati zajedno ako ne želimo doživjeti nacionalnu propast	,61
23. Pripadnike svoje nacije trebamo smatrati svojom braćom i sestrama	,40

*Tablica 6: Matrica interfaktorskih korelacija dimenzija etnocentrizma**Table 6: Inter-factor correlation matrix of the ethnocentrism dimensions*

Dimenzija	F1	F2	F3	F4
F1 Nacionalna afektivna vezanost i samožrtvovanje	1,00			
F2 Nacionalna isključivost i predrasude	,30	1,00		
F3 Nacionalna superiornost i pristranost	,35	,39	1,00	
F4 Nacionalna homogenizacija	,44	,31	,31	1,00

Tablica 7: Faktorska analiza dimenzija etnocentrizma skale Etno-3

Table 7: Factor analysis of the dimensions of ethnocentrism scale Etno-3

Etnocentrizam kao faktor drugog reda	
Dimenzija	Zasićenje
F1 Nacionalna afektivna vezanost i samožrtvovanje	,73
F4 Nacionalna homogenizacija	,72
F3 Nacionalna superiornost i pristranost	,71
F2 Nacionalna isključivost i predrasude	,69

% varijance: 51,67

Distribucija rezultata na skali etnocentrizma (Etno-3)

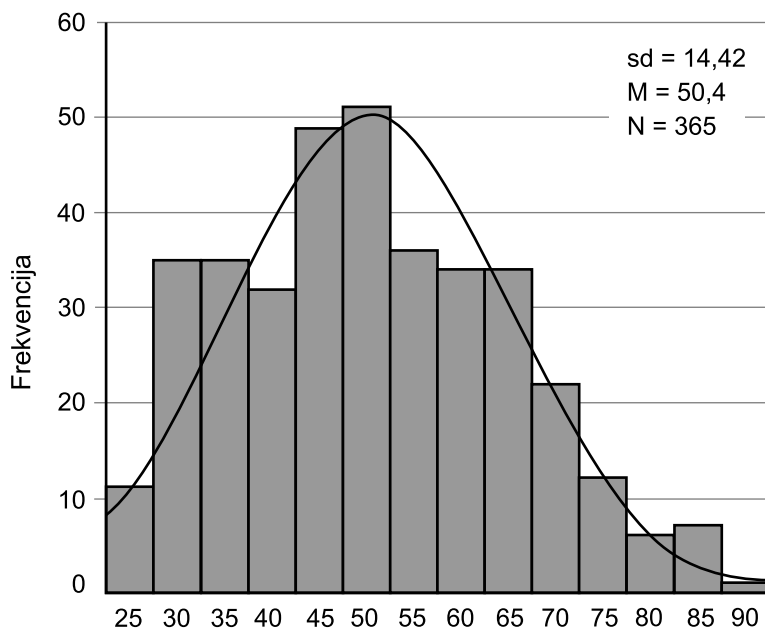
Imajući u vidu dobivene vrijednosti karakterističnih korijena (12,36), veličine faktorskih zasićenja na prvoj nerotiranoj glavnoj komponenti (sva faktorska zasićenja, osim jednog, iznose između ,40 i ,74) i visoku unutarnju pouzdanost za cijelu skalu (alfa = ,92), mogli smo u daljnjoj multivarijantnoj analizi tu mjeru etnocentrizma tretirati kao jednodimenzionalni homogeni stavovski konstrukt. Premda smo odlučili zadržati četverofaktorsku soluciju radi suptilnije analize relacija etnocentrizma i percepcije prijetnje, u analizi distribucije rezultata na skali etnocentrizma skalu ćemo tretirati kao jednodimenzionalni konstrukt.

Na slici 1 prikazana je distribucija ukupnih rezultata na skali Etno-3, koja se sastoji od 23 čestice. Raspon rezultata kreće se od 23 do 90 bodova¹¹, dok aritmetička sredina iznosi 50,3 boda, uz standardnu devijaciju od 14,41. Vrijednost koeficijenta asimetričnosti distribucije (*skewness*) iznosi 0,29, a njegova standardna pogreška 0,12. Dobivene vrijednosti pokazuju da distribucija rezultata na skali Etno-3 ne pokazuje značajniju asimetričnost distribucije (vrijednosti su blizu nule). Vrijednosti koeficijenta spljoštenosti (*kurtosis*) distribucije rezultata iznose -0,48, a njegova standardna pogreška 0,25. Dobivene vrijednosti pokazuju da distribucija rezultata na skali Etno-3 ne odstupa značajno od Gaussove krivulje, osim što postoji određena tendencija prema spljoštenosti (negativni predznak koeficijenta spljoštenosti ili *kurtosisa*). Drugim riječima, rezultati postignuti na skali Etno-3 mogu se tretirati kao normalno distribuirani.

¹¹ Teorijski raspon rezultata kreće se od 23 do 115 bodova.

Slika 1: Distribucija rezultata dobivenih skalom etnocentrizma (Etno-3)

Figure 1: Results distribution of the ethnocentrism scale (Etno-3)

Preračunavanjem rezultata u klasifikacijske skupine nastojali smo izračunati postotak ispitanika kod kojih je prisutan niski, ispodprosječni, prosječni, iznadprosječni i izrazito visoki stupanj etnocentrizma.¹² U tablici 8 i na slici 2 prikazana je distribucija rezultata na skali etnocentrizma dobivena na temelju preračunavanja rezultata u klasifikacijske skupine. Možemo vidjeti da je kod svakog četvrtog ili 24,4 posto ispitanika prisutan iznadprosječni, a kod 7,4 posto izrazito visoki stupanj etnocentrizma.

¹² Prva je skupina definirana rezultatima od minimalnoga pa do onoga koji je za 1,5 standardnih devijacija ispod aritmetičke sredine (izrazito niski etnocentrizam). Druga je skupina definirana rezultatima koji se nalaze od 0,5 do 1,5 standardnih devijacija ispod aritmetičke sredine (ispodprosječni etnocentrizam). Treća je skupina definirana rezultatima koji se nalaze od -0,5 do +0,5 standardnih devijacija od aritmetičke sredine (prosječni etnocentrizam). Četvrta je skupina definirana rezultatima koji se nalaze od 0,5 do 1,5 standardnih devijacija iznad aritmetičke sredine (iznadprosječna prisutnost). Peta je skupina definirana rezultatima koji se nalaze za 1,5 standardnih devijacija iznad aritmetičke sredine pa do maksimalnog rezultata (izrazito visoki etnocentrizam).

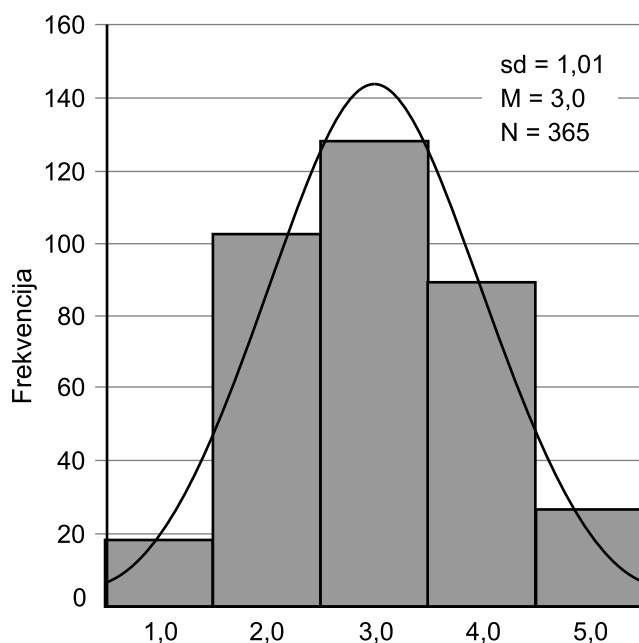
Tablica 8: Preračunavanje rezultata u klasifikacijske skupine (N = 365)

Table 8: Conversion of the results into classification groups (N = 365)

Skupina s obzirom na stupanj prisutnosti etnocentrizma	Raspon z-vrijednosti od aritmetičke sredine	Rezultat (bodovi)	Frekvencija	Postotak
1. Izrazito niski	-1,89 do -1,55	23 – 28	18	4,9
2. Ispodprosječni	-1,48 do -0,51	29 – 43	103	28,2
3. Prosječni	-0,44 do 0,46	44 – 57	128	35,1
4. Iznadprosječni	0,52 do 1,43	58 – 71	89	24,4
5. Izuzetno visoki	1,50 do 2,74	72 – 90	27	7,4

Slika 2: Distribucija rezultata na skali etnocentrizma (Etno-3) dobivena na temelju preračunavanja rezultata u klasifikacijske skupine

Figure 2: Results distribution of the ethnocentrism scale (Etno-3) based on the conversion of the results into classification groups

Dimenzije percepcije prijetnje kao prediktori etnocentrizma

Kako bismo utvrdili doprinos percepcije nacionalnomanjinske prijetnje, percepcije imigracijske kulturne prijetnje, percepcije imigracijske ekonomske prijetnje i mentaliteta nacionalnoga opasnog stanja u predikciji rezultata na pojedinim dimenzijama etnocentrizma, primijenili smo multiplu regresijsku analizu, gdje se dimenzije prijetnje nalaze u položaju prediktorskih (nezavisnih) varijabli, a dimenzije etnocentrizma u položaju kriterijskih (zavisnih) varijabli. Nastojali smo dakle objasniti, odnosno predvidjeti dimenzije etnocentrizma pomoću sustava prediktora kojima smo definirali prostor dimenzija prijetnje.

Veličine korelacija između ispitivanih prediktorskih varijabli (tablica 9) otvaraju pitanje multikolinearnosti. Naime što su prediktorske varijable međusobno više korelirane, to je teže odrediti doprinos pojedine prediktorske varijable u predikciji kriterija.¹³ Radi utvrđivanja kvalitete regresijskog modela analizirali smo multikolinearnost.¹⁴ U tablici 10 vidimo da ni u jednom slučaju koeficijent tolerancije nije manji od 0,10 niti je vrijednost faktora inflacije varijance (VIF) veća od 10. To znači da multikolinearnost među prediktorskim varijablama ne dovodi u pitanje pouzdanost regresijskog modela.

Tablica 9: Pearsonovi koeficijenti korelacije prediktorskih varijabli ($N = 368$)

Table 9: Pearson correlation coefficients of the predictor variables ($N = 368$)

Varijabla	1	2	3	4
1 Percepcija nacionalnomanjinske prijetnje	1,00			
2 Percepcija imigracijske kulturne prijetnje	,52***	1,00		
3 Percepcija imigracijske ekonomske prijetnje	,35***	,41***	1,00	
4 Mentalitet opasnog stanja	,56***	,54***	,38***	1,00

*** $p < ,001$

¹³ Kada postoji multikolinearnost, rezultati regresijske analize mogu biti nepouzdana. Drugim riječima, multikolinearnost može dovesti do neprecizne procjene regresijskih koeficijenata i povećanja standardne pogreške koeficijenata, koja time smanjuje značajnost prediktora.

¹⁴ Kao indikatore multikolinearnosti uzeli smo koeficijente tolerancije i vrijednosti faktora inflacije varijance (*variance inflation factor* = VIF). Koeficijent tolerancije govori o stupnju nestabilnosti u regresijskim koeficijentima. Vrijednosti koeficijenta tolerancije koje su manje od 0,10 smatraju se indikatorom multikolinearnosti. Što je koeficijent tolerancije bliži jedinici, to je manja multikolinearnost, dok vrijednost koja je bliže nuli upućuje na postojanje ozbiljnog problema multikolinearnosti. Vrijednost faktora inflacije varijance (VIF) govori o stupnju u kojem je standardna pogreška prediktora povećana zbog korelacije jednog prediktora s drugim prediktora u modelu. Vrijednosti VIF-a veće od 10 smatraju se indikatorom multikolinearnosti.

Tablica 10: Koeficijenti tolerancije i vrijednosti faktora inflacije varijance (VIF)

Table 10: Tolerance coefficients and values of the variance inflation factors (VIF)

Prediktorska varijabla	Koeficijent tolerancije	VIF
Percepcija nacionalnomanjinske prijetnje	,60	1,65
Percepcija imigracijske kulturne prijetnje	,60	1,65
Percepcija imigracijske ekonomske prijetnje	,78	1,27
Mentalitet opsadnog stanja	,58	1,71

Rezultati regresijske analize prikazani su u tablici 11. Kao značajni prediktori *nacionalne afektivne vezanosti i samožrtvovanja* pokazali su se percepcija imigracijske kulturne prijetnje (beta = ,22), percepcija nacionalnomanjinske prijetnje (beta = ,17) te mentalitet opsadnog stanja (beta = ,14). Oko 24 posto varijance *nacionalne afektivne vezanosti i samožrtvovanja* objašnjeno je prediktorskim varijablama.

Kao najbolji prediktor *nacionalne isključivosti i predrasuda* pokazala se percepcija imigracijske kulturne prijetnje (beta = ,45), a u znatno manjoj mjeri kao značajni prediktori pojavljuju se percepcija nacionalnomanjinske prijetnje (beta = ,16) i mentalitet opsadnog stanja (beta = ,12). Oko 39 posto varijance *nacionalne isključivosti i predrasuda* objašnjeno je prediktorskim varijablama.

Značajni prediktori *nacionalne superiornosti i pristranosti* jesu percepcija nacionalnomanjinske prijetnje (beta = ,22), percepcija imigracijske kulturne prijetnje (beta = ,23) i u manjoj mjeri mentalitet opsadnog stanja (beta = ,14). Oko 27 posto varijance *nacionalne superiornosti i pristranosti* objašnjeno je prediktorskim varijablama.

Značajni prediktori *nacionalne homogenizacije* jesu percepcija imigracijske ekonomske prijetnje (beta = ,26) i percepcija nacionalnomanjinske prijetnje (beta = ,24), a veoma mali doprinos u pojavljivanju te dimenzije etnocentrizma ima percepcija imigracijske kulturne prijetnje (beta = ,11). Oko 31 posto varijance *nacionalne homogenizacije* objašnjeno je prediktorskim varijablama.

Iz regresijskih jednadžbi vidimo da je veliki postotak dimenzija etnocentrizma objašnjen različitim dimenzijama percepcije nacionalne prijetnje. Zanimalo nas je koliki je postotak etnocentrizma kao faktora drugog reda objašnjen ispitivanim prediktorskim varijablama. U tablici 12 vidimo da najveći doprinos u pojavljivanju generalnog etnocentrizma imaju percepcija imigracijske kulturne prijetnje (beta = ,35) i percepcija nacionalnomanjinske prijetnje (beta = ,28), a znatno slabiji percepcija imigracijske ekonomske prijetnje (beta = ,12) i mentalitet opsadnog stanja (beta

= ,17). Oko 56 posto varijance generalnog etnocentrizma objašnjeno je dimenzijama nacionalne prijetnje.

Tablica 11: Rezultati regresijske analize prediktora na latentnim varijablama etnocentrizma (N = 367)

Table 11: Results of the regression analysis of predictors on latent ethnocentrism variables (N = 367)

Prediktorske varijable	Etn. 1 (beta)	Etn. 2 (beta)	Etn. 3 (beta)	Etn. 4 (beta)
Percepcija nacionalnomanjinske prijetnje	,17**	,16**	,22***	,24***
Percepcija imigracijske kulturne prijetnje	,22**	,45***	,23***	,11*
Percepcija imigracijske ekonomske prijetnje	,07	-,03	,03	,26***
Mentalitet opsadnog stanja	,14*	,12*	,14*	,10
	R = ,49	R = ,62	R = ,52	R = ,56
	R ² = ,24	R ² = ,39	R ² = ,27	R ² = ,31

* $p < ,05$, ** $p < ,01$, *** $p < ,001$

Etn. 1 = nacionalna afektivna vezanost i samožrtvovanje

Etn. 2 = nacionalna isključivost i predrasude

Etn. 3 = nacionalna superiornost i pristranost

Etn. 4 = nacionalna homogenizacija

Tablica 12: Rezultati regresijske analize prediktora na dimenziji etnocentrizma kao faktora drugog reda (N = 367)

Table 12: Results of the regression analysis of predictors on ethnocentrism dimension as a second order factor (N = 367)

Prediktorske varijable	Etnocentrizam (beta)
Percepcija nacionalnomanjinske prijetnje	,28***
Percepcija imigracijske kulturne prijetnje	,35***
Percepcija imigracijske ekonomske prijetnje	,12**
Mentalitet opsadnog stanja	,17**
	R = ,74
	R ² = ,56

** $p < ,01$, *** $p < ,001$

Percepcija prijetnje i etnocentrizam kao prediktori hrvatskoga nacionalnog identiteta

Da bismo utvrdili može li se i u kojoj mjeri pojedinim konceptima percepcije prijetnje i dimenzija etnocentrizma objasniti varijabilitet dimenzije hrvatskoga nacionalnog identiteta, primijenili smo multiplu regresijsku analizu. Iz sustava prediktorskih varijabli percepcije prijetnje kao statistički značajni, premda relativno slabi prediktori *hrvatskoga nacionalnog identiteta* pokazali su se percepcija nacionalno-manjinske prijetnje (beta = ,16), percepcija imigracijske ekonomske prijetnje (beta = ,14) i mentalitet opsadnog stanja (beta = ,17). Zanimljivo je uočiti da se percepcija imigracijske kulturne prijetnje nije pokazala značajnim prediktorom *hrvatskoga nacionalnog identiteta*. Oko 19 posto varijance *hrvatskoga nacionalnog identiteta* objašnjeno je prediktorskim varijablama nacionalne prijetnje (tablica 13).

Iz sustava prediktorskih varijabli etnocentrizma kao najsnažniji prediktor *hrvatskoga nacionalnog identiteta* pokazali su se nacionalna afektivna vezanost i samožrtvovanje (beta = ,53), a znatno su slabiji prediktori nacionalna superiornost i pristranost (beta = ,13) te nacionalna homogenizacija (beta = ,15). Komponenta etnocentrizma koja ukazuje na nacionalnu isključivost i predrasude nije se pokazala značajnim prediktorom *hrvatskoga nacionalnog identiteta*. Oko 46 posto varijance *hrvatskoga nacionalnog identiteta* objašnjeno je prediktorskim varijablama etnocentrizma (tablica 14).

Tablica 13: Rezultati regresijske analize prediktora percepcije prijetnje na dimenziji hrvatskoga nacionalnog identiteta (N = 367)

Table 13: Results of the regression analysis of threat perception predictors on the Croatian national identity dimension (N = 367)

Prediktorske varijable	Hrvatski nacionalni identitet (beta)
Percepcija nacionalno-manjinske prijetnje	,16**
Percepcija imigracijske kulturne prijetnje	,08
Percepcija imigracijske ekonomske prijetnje	,14**
Mentalitet opsadnog stanja	,17**
	R = ,44
	R ² = ,19

** $p < ,01$

Tablica 14: Rezultati regresijske analize prediktora etnocentrizma na dimenziji hrvatskoga nacionalnog identiteta ($N = 367$)

Table 14: Results of the regression analysis of ethnocentrism predictors on the Croatian national identity dimension ($N = 367$)

Prediktorske varijable	Hrvatski nacionalni identitet (beta)
Nacionalna afektivna vezanost i samožrtvovanje	,53***
Nacionalna isključivost i predrasude	-,01
Nacionalna superiornost i pristranost	,13**
Nacionalna homogenizacija	,15**
	R = ,67
	R ² = ,46

** $p < ,01$, *** $p < ,001$

RASPRAVA

Eksplorativna faktorska analiza potvrdila je pretpostavku o višedimenzionalnosti koncepta etnocentrizma ukazujući na postojanje njegovih dvaju aspekata (Bizumic i sur., 2009). Naime dimenzije *nacionalna afektivna vezanost i samožrtvovanje* te *nacionalna homogenizacija* ukazuju na aspekt unutargrupnog etnocentrizma, a *nacionalna isključivost i predrasude* te *nacionalna superiornost i pristranost* na aspekt međugrupnog etnocentrizma. U sklopu unutargrupnog etnocentrizma mogu se razlikovati dva latentna tipa nacionalne kohezije. Prvi se odnosi na prisutnost snažne nacionalne identifikacije, gdje se nacija doživljava kao drugo ja (*alter ego*), gdje prestaje razlikovanje individualnog i kolektivnog identiteta, nestaju razlike između »ja« i »mi«, odnosno počinje proces jedne vrste personalne samotranscendencije (Beaumont, 2009; Roccas, Schwartz i Amit, 2010). Drugi se tip nacionalne kohezije odnosi na nacionalnu homogenizaciju koja podrazumijeva postojanje potrebe za nacionalnim jedinstvom. Drugim riječima, unutargrupni etnocentrizam predstavlja onu vrstu nacionalne kohezije koja se može manifestirati 1) u obliku obožavanja vlastite nacije, u čijoj se pozadini nalazi spremnost pojedinca da žrtvuje vlastite interese i život za interese i dobrobit svoje nacije (Stern, 1995) ili 2) u obliku potrebe za nacionalnim jedinstvom, u čijoj se pozadini nalazi percepcija nacije kao proširene obitelji (Horowitz, 2000), odnosno sindrom primordijalnog shvaćanja nacionalnog identiteta (Jenkins, 2001). Premda su te dvije dimenzije unutar-

grupnog etnocentrizma ili nacionalne kohezije međusobno pozitivno korelirane ($r = ,44$), ipak su posrijedi različiti koncepti. Drugim riječima, afektivna dimenzija etnocentrizma (nacionalna vezanost i samožrtvovanje) ne mora nužno proizlaziti iz njene kognitivne dimenzije (percepcija potrebe za nacionalnom homogenizacijom), odnosno kognitivna dimenzija etnocentrizma ne mora nužno generirati njenu afektivnu dimenziju. Intenzitet i smjer koreliranosti tih dviju dimenzija etnocentrizma potvrđuju istraživanja koja upućuju na postojanje umjerene korelacije između afektivnih i kognitivnih komponenti društvenih stavova (Ajzen, 2005; Breckler, 1984; Millar i Tesser, 1989). To međutim ne znači da se u određenom političko-povijesnom kontekstu afektivna i kognitivna komponenta etnocentrizma neće preklapati u toj mjeri da formiraju jednu unutarnje koherentnu jednodimenzionalnu stavovsku strukturu (Šram, 2001).¹⁵

U sklopu međugrupnog etnocentrizma mogu se razlikovati dva latentna tipa međunacionalne nesnošljivosti. Prvi se više odnosi na otvorenu nesnošljivost, koju karakteriziraju nacionalna isključivost i nepovjerenje u socijalnim transakcijama, a drugi na prikrivenu nesnošljivost, koju karakteriziraju percepcija nacionalne superiornosti i pristranost, odnosno jedna vrsta kolektivne narcisoidnosti (Bizumic, 2008; Golec de Zavala i sur., 2009). Premda su te dvije dimenzije etnocentrizma međusobno korelirane ($r = ,39$), samo pojavljivanje tih dvaju faktora etnocentrizma ili tipova međunacionalne nesnošljivosti pokazuje da favoriziranje članova vlastite nacije ne mora nužno generirati nacionalnu isključivost u interetničkim socijalnim transakcijama (Brewer i Brown, 1998; Brown, 2006; Turner, 1997). Etnocentrizam se dakle ne može definirati isključivo ili uglavnom u terminima vjerovanja i stavova o superiornosti vlastite nad drugim nacijama, kao što to čine pojedini autori (npr. Hooghe, 2008; Myers, 1999). Vidimo da je percepcija nacionalne superiornosti samo jedna od dimenzija etnocentrizma koja je povezana s drugim dimenzijama etnocentrizma, odnosno da je etnocentrizam kompleksniji socijalno-psihološki i političko-psihološki koncept (Sumner, 2002). Intenzitet povezanosti pojedinih dimenzija etnocentrizma primarno ovisi o stupnju međunacionalnih konflikata u određenome političko-povijesnom kontekstu (Šram, 2001).

Višedimenzionalnost etnocentrizma upućuje na to da nacionalna vezanost, homogenizacija, isključivost, superiornost i predrasude nemaju dovoljnu konceptual-

¹⁵ U kontekstu tek prekinutih oružanih sukoba između Albanaca i Srba na jugu Srbije (Preševo, Medveđa, Bujanovac) i nacionalnih tenzija između Bošnjaka i Srba na Sandžaku, Šram (2001) utvrdio je na temelju sličnih čestica skale etnocentrizma na jedinstvenom uzorku Albanaca, Bošnjaka i Srba postojanje dviju latentnih dimenzija ili faktora etnocentrizma. Prvi je faktor bio definiran česticama koje su ukazivale na prisutnost nacionalne isključivosti, nepovjerenja, superiornosti, pristranosti, afektivne vezanosti i spremnosti na samožrtvovanje, a drugi česticama koje su upućivale na prisutnost nacionalne afektivne vezanosti, spremnosti na samožrtvovanje i prisutnost potrebe za nacionalnom homogenizacijom. Vidimo dakle da u kontekstu međunacionalnih sukoba može doći do različitog preklapanja afektivne, kognitivne i bihevioralne komponente etnocentrizma.

nu širinu da bi pojedinačno mogle biti tretirane kao mjera etnocentrizma. No veličine interkorelacija ekstrahiranih faktora upućivale su na postojanje generalnog faktora etnocentrizma. To znači da tek na razini faktora drugog reda možemo govoriti o konceptu etnocentrizma kao onom stavovskom konstruktumu u čijoj su strukturi prisutne komponente unutargrupnog i međugrupnog etnocentrizma, nacionalne kohezije i nacionalne nesnošljivosti, unutargrupnog favoritizma i međugrupnoga hostiliteta, odnosno o postojanju generalnog faktora nacionalne grupne samousmjerenosti (Bizumic i sur., 2009)¹⁶ u kojoj su integrirane njene afektivne, kognitivne i bihevioralne komponente (Šram, 2002).

Visoka unutarnja pouzdanost skale Etno-3, veličina faktorskih zasićenja i postotak objašnjene varijance na prvoj glavnoj komponenti te njena konstruktivna validnost na razini faktora drugog reda dopuštali su da skalu etnocentrizma tretiramo kao jedinstvenu mjeru kojom ćemo utvrditi prisutnost etnocentrizma na uzorku ispitivane populacije. Preračunavanjem rezultata u klasifikacijske skupine utvrdili smo da je kod gotovo trećine ili 31,8% ispitanika prisutan iznadprosječni stupanj etnocentrizma, kod druge trećine ili 35,1% ispitanika prisutan je prosječni, a kod treće trećine ili 33,1% ispodprosječni etnocentrizam. Vidimo da etnocentrizam u studentskoj populaciji slijedi normalnu distribuciju, a ne onu čiji bi koeficijent asimetričnosti upućivao na socijalno-psihološki devijantni ili patološki fenomen. Nameće se pitanje je li etnocentrizam u velikoj ili maloj mjeri prisutan kod zagrebačkih studenata. Premda je na to pitanje teško odgovoriti jer uzorak na kojem je provedeno istraživanje nije reprezentativan za ispitanu populaciju i nemamo usporedive nalaze o distribuciji te mjere etnocentrizma na hrvatskoj općoj populaciji, ipak možemo ustvrditi kako je etnocentrizam kod zagrebačkih studenata prisutan u većoj mjeri negoli smo to očekivali. Čini nam se naime da trećina zagrebačkih studenata koja iskazuje iznadprosječni etnocentrizam nije u političko-psihološkom smislu ni u kojem slučaju zanemariv broj.

Činjenica da je čak 56% varijance etnocentrizma kao faktora drugog reda objašnjeno prediktorskim varijablama govori u prilog tomu da se etnocentrizam znatnim dijelom može razumjeti u terminima teorije integrirane prijetnje (Stephan i Stephan, 2000). Potvrđena je dakle pretpostavka o povezanosti percepcije prijetnje i etnocentrizma (Morrison i Ybarra, 2008; Pettigrew, 2003). No dimenzije percepcije prijetnje na različitim razinama različito pridonose pojavi generalnog etnocentrizma (Bizumic i sur., 2009). Najsnažnijim prediktorima pokazale su se percepcija imigracijske kulturne prijetnje i percepcija nacionalnomanjinske prijetnje. I na razini primarnih faktora etnocentrizma može se uočiti povezanost s tim dvjema dimen-

¹⁶ S obzirom na to da je Bizumiceva skala etnocentrizma sadržavala znatno veći broj čestica i drugačiju verbalizaciju, autori su tek na razini faktora trećeg reda utvrdili postojanje generalnog faktora etnocentrizma (Bizumic i sur., 2009).

zijama percepcije prijetnje, s tom razlikom što je percepcija imigracijske kulturne prijetnje u najvećoj mjeri povezana s nacionalnom isključivošću i predrasudama. Na razini primarnih i faktora drugog reda etnocentrizam je u znatno manjoj mjeri povezan s mentalitetom opsadnog stanja, odnosno s percepcijom prijetnje koja dolazi od neprijateljski raspoloženih država i cijelog svijeta. Možemo stoga zaključiti da se u pozadini etnocentrizma nalazi prijetnja hrvatskoj nacionalnoj sigurnosti koja se percipira da dolazi od nekih nacionalnih manjina te prijetnja hrvatskome kulturnom identitetu koja se percipira da dolazi od imigranata. Vidimo da se u političkoj pozadini etnocentrizma nalaze različiti oblici manjinskog ekskluzionizma i netolerancije (Canetti-Nisim, Ariely i Halperin, 2008; Quillain, 1995; Stephan i Stephan, 2001), koji u određenom političkom kontekstu mogu generirati otvorene međunacionalne konflikte (Duckitt i Fisher, 2003; Horowitz, 2000; Maddux i sur. 2008). Ta se mogućnost posebno odnosi na onu nacionalnu manjinu koja je jednim svojim dijelom bila na strani srbijanskog agresora u Domovinskom ratu devedesetih godina i na imigrante koji imaju sasvim različitu kulturološku i konfesionalnu pozadinu.

Povezanost etnocentrizma i percepcije prijetnje ne može međutim upućivati na njihovu uzročno-posljedičnu vezu, premda se percepcija prijetnje u teoriji integrirane prijetnje (Stephan i Stephan, 2000) i u postavljanju različitih strukturalnih modela najčešće stavlja u poziciju »uzročne«, nezavisne ili eksplanatorne varijable (Canetti-Nisim, Ariely i Halperin, 2008; Halperin, Canetti-Nisim i Pedahzur, 2007). Etnocentrizam doduše može u danom političko-povijesnom kontekstu biti »posljedica« percepcije realistične prijetnje ili konflikta (Horowitz, 2000; Sherif, 1966), ali isto tako može biti »uzrok« pojavljivanja percepcije prijetnje, odnosno pridonijeti da se određene nacionalne manjine, imigranti i druge države percipiraju kao izvori prijetnje nacionalnoj sigurnosti i kulturnom integritetu. Riječ je naime o tome da pojedine dimenzije etnocentrizma i dimenzije percepcije prijetnje imaju slično socijalno-psihološko značenje, u smislu da se u pozadini različitih stavovskih konstrukata nalaze negativni stavovi prema pripadnicima vanjskih grupa, odnosno nacionalnim manjinama i imigrantima (Brown, 2004; Hewstone, Rubin i Willis, 2002; LeVine i Campbell, 1972). U tom su slučaju više posrijedi korelati različitih etničkih stavova sa sličnim socijalno-psihološkim značenjem, a manje njihova uzročno-posljedična veza. Slaba koreliranost etnocentrizma s »globalnom« nacionalnom prijetnjom, s prijetnjom koja izvire iz drugih država i susjednih naroda, govori nam da je etnocentrizam primarno povezan s negativnim stavovima prema manjinskim skupinama, bilo da je riječ o nacionalnim manjinama ili imigrantima, te u znatno manjoj mjeri sa stavovima koji upućuju na prisutnost mentaliteta opsadnog stanja (Bar-Tal i Antebi, 1992), političke paranoje (Robins i Post, 1997) i konspirativizma (Golec de Zavala i Cichočka, 2010).

Prema nalazima našeg istraživanja, ne može se govoriti o jednoznačnoj povezanosti ksenofobije i etnocentrizma, kao što se to obično postulira (Cashdan, 2001; Yakushko, 2009). Potrebno je naime imati na umu različite tipove ksenofobije. Tip ksenofobije koji upućuje na percepciju imigracijske ekonomske prijetnje nije se pokazao značajnim prediktorom nacionalne vezanosti, isključivosti i superiornosti. Vidimo da pitanje nacionalnoga kulturnog identiteta i integriteta može biti znatno važnije u potencijalnim odnosima imigrantske i domaće populacije nego pitanje ekonomskih učinaka imigracijskih procesa (Esses i sur. 2001). No ekonomski aspekt ksenofobije pokazao se značajnim prediktorom nacionalne homogenizacije. Drugim riječima, potreba za nacionalnom homogenizacijom i potencijalnom mobilizacijom u funkciji je percepcije nacionalnosigurnosne, kulturne i ekonomske prijetnje (Huddy, Feldman i Weber, 2007; McLaren, 2003; Stephan, Ybarra i Morrison, 2009).

Potvrđena je pretpostavka o povezanosti percepcije prijetnje i etnocentrizma s intenzitetom izražavanja vlastitoga nacionalnog identiteta (David i Bar-Tal, 2009; Esses i sur., 2006; Korostelina, 2008). Veći je postotak varijance objašnjen dimenzijama etnocentrizma (46%) negoli dimenzijama percepcije prijetnje (19%). Najveću eksplanatornu vrijednost u izražavanju hrvatskoga nacionalnog identiteta ima nacionalna afektivna vezanost i spremnost na nacionalno samožrtvovanje ($\beta = .53$), dok ostale varijable iz prostora dimenzija etnocentrizma imaju malu ili nikakvu prediktorsku važnost (v. tablicu 14). Ne može se stoga reći da izražavanje hrvatskoga nacionalnog identiteta kod zagrebačkih studenata podrazumijeva postojanje unutarne koherentnoga etnocentričkog sindroma ili simptoma nacionalističkog sentimenta za koji je karakteristična nacionalna isključivost. Nismo naime utvrdili povezanosti nacionalne isključivosti i hrvatskoga nacionalnog identiteta, a nacionalna homogenizacija te superiornost i pristranost imaju slabije beta-pondere. Izražavanje hrvatskoga nacionalnog identiteta primarno ukazuje na onu nacionalnu koheziju za koju je karakteristična personalna samotranscendencija (Beamont, 2009; Roccas, Schwartz i Amit, 2010). Drugim riječima, izražavanje hrvatskoga nacionalnog identiteta sadržava snažnu afektivnu komponentu koja dovodi do obožavanja vlastitog naroda i spremnosti na različite oblike samožrtvovanja. Postoje indicije da u izražavanju hrvatskoga nacionalnog identiteta, u danom društvenom i ekonomskom kontekstu, nestane demarkacijska linija između »ja« i »mi«. U tom bi slučaju došlo do aktualizacije konfliktnoga energetskog potencijala koji se nalazi u pozadini percepcije nacionalnomanjinske prijetnje, imigracijske ekonomske prijetnje i percepcije prijetnje koja dolazi od drugih država. Intenzitet i struktura relacija između etnocentrizma, percepcije prijetnje i hrvatskoga nacionalnog identiteta vjerojatno bi bili nešto drugačiji da je istraživanje provedeno na uzorku punoljetnih hrvatskih građana ili na nekom drugom nacionalnom uzorku. Ipak, utvrđene relacije

dopuštaju određenu generalizaciju u smislu povezanosti etnocentrizma, percepcije prijetnje i hrvatskoga nacionalnog identiteta, a to su: 1) etnocentrizam i percepcija nacionalne prijetnje različiti su koncepti, ali imaju sličnu političko-psihološku pozadinu u smislu postojanja latentnoga hostiliteta prema »drugima«, 2) u pozadini izražavanja hrvatskoga nacionalnog identiteta nalazi se ona vrsta nacionalne afektivne vezanosti koja ukazuje na identifikaciju individualnog i kolektivnog identiteta, ali ne i nacionalne isključivosti i nepovjerenja u socijalnim transakcijama i 3) političkom manipulacijom stvarne ili zamišljene percepcije nacionalne prijetnje moguće je dijelom aktivirati onaj konflikti potencijal koji može dovesti do interetničkih konflikata, ksenofobije, političke paranoje, pa čak i kolektivne narcisoidnosti.

LITERATURA

- ADORNO, Theodor W., FRENKEL-BRUNSWIK, Else, LEVINSON, Daniel J. i STANFORD, Nevitt R. (1950). *The Authoritarian Personality*. New York: Harper & Row.
- AJZEN, Icek (2005). *Attitudes, Personality and Behavior*. Maidenhead: Open University Press.
- ALTEMEYER, Bob (1996). *The Authoritarian Specter*. Cambridge: Harvard University Press.
- BAR-TAL, Daniel i ANTEBI, Dikla (1992). »Beliefs about Negative Intentions of the World: a Study of the Israeli Siege Mentality«, *Political Psychology*, god. 13, br. 4, str. 633–645.
- BEAMONT, Sherry L. (2009). »Identity Processing and Personal Wisdom: an Information-Oriented Identity Style Predicts Self-Actualization and Self-Transcendence«, *Identity*, god. 9, br. 2, str. 95–115.
- BIZUMIC, Boris i DUCKITT, John (2008). »'My Group is Not Worthy of Me': Narcissism and Ethnocentrism«, *Political Psychology*, god. 29, br. 3, str. 437–453.
- BIZUMIC, Boris, DUCKITT, John, POPADIC, Dragan, DRU, Vincent i KRAUSS, Stephen (2009). »A cross-cultural investigation into a reconceptualization of ethnocentrism«, *European Journal of Social Psychology*, god. 39, br. 6, str. 871–899.
- BRECKLER, Steven J. (1984). »Empirical Validation of Affect, Behavior, and Cognition as Distinct Components of Attitude«, *Journal of Personality and Social Psychology*, god. 47, br. 6, str. 1191–1205.
- BREWER, Marilynn B. (1999). »The Psychology of Prejudice: Ingroup Love and Outgroup Hate«, *Journal of Social Issues*, god. 55, br. 3, str. 429–444.
- BREWER, Marilynn B. (2007). »The Importance of Being 'We': Human Nature and Intergroup Relations«, *American Psychologist*, god. 62, br. 8, str. 726–738.
- BREWER, Marilynn B. i BROWN, Rupert J. (1998). »Intergroup relations«, u: Daniel T. Gilbert, Susan T. Fiske i Gardner Lindzey (ur.). *The Handbook of Social Psychology*, sv. 2. 4. izd. New York: McGrawHill, str. 554–594.
- BROWN, Donald E. (2004). »Human universals, human nature, and human culture«, *Daedalus*, god. 133, br. 4, str. 47–54.

- BROWN, Rupert (2006). *Grupni procesi: dinamika unutar i između grupa*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- CAMERON, James E., DUCK, Julie M., TERRY, Debora J. i LALONDE, Richard N. (2005). »Perceptions of Self and Group in the Context of a Threatened National Identity: a Field Study«, *Group Processes & Intergroup Relations*, god. 8, br. 1, str. 73–88.
- CANETTI-NISIM, Daphna, ARIELY, Gay i HALPERIN, Eran (2008). »Life, Pocket, or Culture: the Role of Perceived Security Threats in Promoting Exclusionist Political Attitudes toward Minorities in Israel«, *Political Research Quarterly*, god. 61, br. 1, str. 90–103.
- CANETTI-NISIM, Daphna, HALPERIN, Eran, SHARVIT, Keren i HOBFOLL, Stevan E. (2009). »A New Stress-Based Model of Political Extremism: Personal Exposure to Terrorism, Psychological Distress, and Exclusionist Political Attitudes«, *Journal of Conflict Resolution*, god. 53, br. 3, str. 363–389.
- CASHDAN, Elisabeth (2001). »Ethnocentrism and Xenophobia: a Cross-Cultural Study«, *Current Anthropology*, god. 42, br. 5, str. 760–765.
- CHANG, Edward C. i RITTER, Edward H. (1976). »Ethnocentrism in Black College Students«, *Journal of Social Psychology*, god. 100, br. 1, str. 89–98.
- CORENBLUM, Barry S. i STEPHAN, Walter G. (2001). »White Fears and Native Apprehensions: an Integrated Threat Theory Approach to Intergroup Attitudes«, *Canadian Journal of Behavioral Science*, god. 33, br. 4, str. 251–268.
- CUNNINGHAM, William A., NEZLEK, John B. i BANAJI, Mahzarin R. (2004). »Implicit and Explicit Ethnocentrism: Revisiting the Ideologies of Prejudice«, *Personality and Social Psychology Bulletin*, god. 30, br. 10, str. 1332–1346.
- DAVID, Ohad i BAR-TAL, Daniel (2009). »A Sociopsychological Conception of Collective Identity: the Case of National Identity as an Example«, *Personality and Social Psychology Review*, god. 13, br. 4, str. 354–379.
- DONG, Qingwen, DAY, Kenneth D. i COLLACO, Christine M. (2008). »Overcoming Ethnocentrism through Developing Intercultural Communication Sensitivity and Multiculturalism«, *Human Communication: a Journal of the Pacific and Asian Communication Association*, god. 11, br. 1, str. 27–38.
- DOOSJE, Bertjan, ELLEMERS, Naomi i SPEARS, Russel (1999). »Commitment and Intergroup Behavior«, u: Naomi Ellemers, Russel Spears i Bertjan Doosje (ur.). *Social Identity: Context, Commitment, Content*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd, str. 84–106.
- DUCKITT, John (2001). »A dual-process cognitive-motivational theory of ideology and prejudice«, *Advances in Experimental Social Psychology* (ur. Mark P. Zanna), god. 33, str. 41–113.
- DUCKITT, John (2003). »Prejudice and Intergroup Hostility«, u: David O. Sears, Leonie Huddy i Robert Jervis (ur.). *Oxford Handbook of Political Psychology*. Oxford: Oxford University Press, str. 559–600.
- DUCKITT, John i FISHER, Kristen (2003). »The Impact of Social Threat on Worldview and Ideological Attitudes«, *Political Psychology*, god. 24, br. 1, str. 199–222.
- ESSES, Victoria M., DOVIDO, John F., JACKSON, Lynne M. i ARMSTRONG, Tamara L. (2001). »The Immigration Dilemma: the Role of Perceived Group Competition, Ethnic Prejudice, and National Identity«, *Journal of Social Issues*, god. 57, br. 3, str. 389–412.
- ESSES, Victoria M., WAGNER, Ulrich, WOLF, Carina, PREISER, Matthias i WILBUR, Christopher J. (2006). »Perceptions of National Identity and Attitudes toward Immigrants and Immigrations in Canada and Germany«, *International Journal of Intercultural Relations*, god. 30, br. 6, str. 653–669.

- FISKE, Susan T. i RUSCHER, Janet B. (1993). »Negative Interdependence and Prejudice: Whence the Affect?«, u: Diane M. Mackie i David L. Hamilton (ur.). *Affect, Cognition, and Stereotyping: Interactive Processes in Group Perception*. New York: Academic Press, str. 239–268.
- FISKE, Susan T. i TAYLOR, Shelly E. (1991). *Social Cognition*. 2. izd. New York: McGraw-Hill.
- FRALEY, R. Chris (2002). »Attachment Stability from Infancy to Adulthood. Meta-Analysis and Dynamic Modeling of Developmental Mechanisms«, *Personality and Social Psychology Review*, god. 6, br. 2, str. 123–151.
- FULGOSI, Ante (1984). *Faktorska analiza*. Zagreb: Školska knjiga.
- GOLEC de ZAVALA, Agnieszka, CICHOCKA, Aleksandra, EIDELSON, Roy i JAYAWICKREME, Nuwan (2009). »Collective Narcissism and Its Social Consequences«, *Journal of Personality and Social Psychology*, god. 97, br. 6, str. 1074–1096.
- GOLEC de ZAVALA, Agnieszka i CICHOCKA, Aleksandra (2009). »Collective Narcissism and Anti-Semitism in Poland: Mediating Role of Siege Beliefs and the Conspiracy Stereotype of Jews«, *Political Psychology* (članak predan na recenziju).
- HALPERIN, Eran, CANETTI-NISIM, Daphna i PEDAHZUR, Ami (2007). »Threatened by the uncontrollable: Psychological and socio-economic antecedents of social distance towards labor migrants in Israel«, *International Journal of Intercultural Relations*, god. 31, br. 4, str. 459–478.
- HAMMOND, Ross A. i AXELROD, Robert (2006). »The Evolution of Ethnocentrism«, *The Journal of Conflict Resolution*, god. 50, br. 6, str. 926–936.
- HEAVEN, Patrick C. L., RAJAB, Davi i RAY, John J. (1985). »Patriotism, Racism, and the Disutility of the Ethnocentrism Concept«, *Journal of Social Psychology*, god. 125, br. 2, str. 181–185.
- HEWSTONE, Miles, RUBIN, Mark i WILLIS, Hazel (2002). »Intergroup bias«, *Annual Review of Psychology*, god. 53, str. 575–604.
- HOOGE, Marc (2008). »Ethnocentrism«, u: William A. Darity (ur.). *International Encyclopedia of the Social Sciences*, sv. 3. Philadelphia: MacMillan, str. 11–12.
- HOROWITZ, Donald L. (2000). *Ethnic Groups in Conflict*. Berkeley – London: University of California Press.
- HUDDY, Leonie (2003). »Group Identity and Political Cohesion«, u: David O. Sears, Leonie Huddy i Robert Jervis (ur.). *Oxford Handbook of Political Psychology*. Oxford: Oxford University Press, str. 511–559.
- HUDDY, Leonie, FELDMAN, Stanley i WEBER, Christopher (2007). »The Political Consequences of Perceived Threat and Felt Insecurity«, *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, god. 614, br. 1, str. 131–153.
- INGLEHART, Ronald (1997). *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press.
- JARYMOWICZ, Maria i BAR-TAL, Daniel (2006). »The dominance of fear over hope in the life of individuals and collectives«, *European Journal of Social Psychology*, god. 36, br. 3, str. 357–392.
- JENKINS, Richard (1997). *Rethinking Ethnicity: Arguments and Explorations*. London: SAGE Publications Inc.
- JERVIS, Robert (1976). *Perception and Misperception in International Relations*. Princeton: Princeton University Press.

- KEMMELMEIER, Markus i WINTER, David G. (2000). »Putting Threat into Perspective: Experimental Studies on Perceptual Distortion in International Conflict«, *Personality and Social Psychology Bulletin*, god. 26, br. 7, str. 795–809.
- KNÖPFELMACHER, Frank i ARMSTRONG, Douglas B. (1963). »The Relations between Authoritarianism, Ethnocentrism and Religious Denomination among Australian Adolescents«, *The American Catholic Sociological Review*, god. 24, br. 2, str. 99–114.
- KOROSTELINA, Karyna (2008). »Concepts of National Identity and the Readiness for Conflict Behavior«, *National Identities*, god. 10, br. 2, str. 207–223.
- LeVINE, Robert i CAMPBELL, Donald T. (1972). *Ethnocentrism: Theories of Conflict, Ethnic Attitudes, and Group Behavior*. New York: John Wiley & Sons.
- MADDUX, William W., GALINSKY, Adam D., CUDDY, Amy J. C. i POLIFRONI, Mark (2008). »When Being a Model Minority Is Good... and Bad: Realistic Threat Explains Negativity toward Asian Americans«, *Personality and Social Psychology Bulletin*, god. 34, br. 1, str. 74–89.
- MASLOW, Abraham H. (1982). *Motivacija i ličnost*. Beograd: Nolit.
- McLAREN, Lauren M. (2003). »Anti-Immigrant Prejudice in Europe: Contact, Threat Perception, and Preferences for the Exclusion of Migrants«, *Social Forces*, god. 81, br. 3, str. 909–936.
- MIKULINCER, Mario i SHAVER, Phillip R. (2007). *Attachment in Adulthood: Structure, Dynamics, and Change*. New York: The Guilford Press.
- MILLAR, Murray G. i TESSER, Abraham (1989). »The Effects of Affective-Cognitive Consistency and Thought on the Attitude-Behavior Relation«, *Journal of Experimental Social Psychology*, god. 25, br. 2, str. 189–202.
- MORRISON, Kimberly Rios i YBARRA, Oscar (2008). »The Effects of Realistic Threat and Group Identification on Social Dominance Orientation«, *Journal of Experimental Social Psychology*, god. 44, br. 1, str. 156–163.
- MYERS, David G. (1999). *Social Psychology*. 6. izd. New York: McGraw-Hill Companies.
- NEULIEP, James W. i McCROSKEY, James C. (1997). »The development of a U.S. and generalized ethnocentrism scale«, *Communication Reserach Reports*, god. 14, br. 4, str. 385–398.
- QUILLIAN, Lincoln (1995). »Prejudice as a Response to Perceived Group Threat: Population Composition and Anti-Immigrant and Racial Prejudice in Europe«, *American Sociological Review*, god. 60, br. 4, str. 586–611.
- PETTIGREW, Thomas (2003). »People under Threat: Americans, Arabs, and Israelis«, *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, god. 9, br. 1, str. 69–90.
- RADEN, David (2003). »Ingroup Bias, Classic Ethnocentrism, and Non-Ethnocentrism among American Whites«, *Political Psychology*, god. 24, br. 4, str. 803–828.
- ROBINS, Robert R. i POST, Jerrold M. (1997). *Political Paranoia: the Psychopolitics of Hatred*. New Heaven: Yale University Press.
- ROCCAS, Sonia, SCHWARTZ, Shalom H. i AMIT, Adi (2010). »Personal Value Priorities and National Identification«, *Political Psychology*, god. 31, br. 3, str. 393–419.
- SHAMIR, Michal i SAGIV-SCHIFTER, Tamy (2006). »Conflict, Identity and Political Tolerance in Israel«, u: Gerson Moreno-Riaño (ur.). *Tolerance in the Twenty-first Century: Prospects and Challenges*. Lanham, MD: Lexington Books, str. 97–112.
- SHERIF, Muzafer (1966). *In Common Predicament: Social Psychology of Intergroup Conflict and Cooperation*. Boston: Houghton Mifflin Corporation.

- [SMITH, Anthony D.] Smit, Antoni D. (1998). *Nacionalni identitet*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- STEPHAN, Walter G. i RENFRO, Lausanne C. (2002). »The Role of Threat in Intergroup Relations«, u: Diane M. Mackie i Eliot R. Smith (ur.). *From Prejudice to Intergroup Emotions: Differentiated Reactions to Social Groups*. Philadelphia: Psychology Press, str. 191–207.
- STEPHAN, Walter G. i STEPHAN, Cookie W. (2000). »An Integrated Threat Theory of Prejudice«, u: Stuart Oskamp (ur.). *Reducing Prejudice and Discrimination*. Mahwah: Lawrence Erlbaum, str. 23–45.
- STEPHAN, Walter G. i STEPHAN, Cookie White (2001). *Improving Intergroup Relations*. Thousand Oaks: Sage Publications Inc.
- STEPHAN, Walter G., YBARRA, Oscar i MORRISON, Kimberly Rios (2009). »Intergroup Threat Theory«, u: Todd D. Nelson (ur.). *Handbook of Prejudice, Stereotyping, and Discrimination*. New York: Psychology Press, str. 44–60.
- STERN, Paul C. (1995). »Why Do People Sacrifice for Their Nations?«, *Political Psychology*, god. 16, br. 2, str. 217–235.
- SUMNER, William G. (2002). *Folkways: a Study of Mores, Manners, Customs, and Morals*. (1. izd. 1906). Mineola: Dover Publications.
- ŠIBER, Ivan (1998). *Osnove političke psihologije*. Zagreb: Politička kultura
- ŠRAM, Zlatko (2001). *Etnocentrizam i politička angažiranost: relacije na uzorcima Albanaca, Bošnjaka i Srba na jugu Srbije i Sandžaku*. Beograd: Savezno ministarstvo nacionalnih i etničkih zajednica (neobjavljeni rad).
- ŠRAM, Zlatko (2002). »Dimenzije etnocentrizma i nacionalna pripadnost«, *Društvena istraživanja*, god. 11, br. 1, str. 1–22.
- ŠRAM, Zlatko (2008). »Etnocentrizam, autoritarne tendencije i religioznost: relacije na uzorku zagrebačkih studenata«, *Migracijske i etničke teme*, god. 24, br. 1-2, str. 49–66.
- ŠRAM, Zlatko (2009). »Mentalitet nacionalnog opasnog stanja i predsjednički izbori 2008. u Srbiji«, *Revija za sociologiju*, god. 40, br. 1-2, str. 23–52.
- TAJFEL, Henri (1981). *Human Groups and Social Categories*. Cambridge: Cambridge University Press.
- TAJFEL, Henri i TURNER, John C. (1986). »The social identity theory of intergroup behavior«, u: Stephen Worchel i William G. Austin (ur.). *Psychology of Intergroup Relations*. Chicago: Nelson-Hall Publishers, str. 7–24.
- TETLOCK, Philip E. (1983). »Cognitive Style and Political Ideology«, *Journal of Personality and Social Psychology*, god. 45, br. 1, str. 118–126.
- TURNER, John C. (1978). »Social comparison, similarity and ingroup favouritism«, u: Henri Tajfel (ur.). *Differentiation between Social Groups: Studies in the Social Psychology of Intergroup Relations*. London: Academic Press, str. 235–250.
- TURNER, John C., HOGG, Michael A., OAKES, Penelope J., REICHER, Stephen D. i WERHERELL, Margaret S. (1987). *Rediscovering the Social Group: a Self-categorization Theory*. Oxford: Basil Blackwell.
- VERKUYTEN, Maykel (2009). »Support for Multiculturalism and Minority Rights: the Role of National Identification and Out-group Threat«, *Social Justice Reserach*, god. 22, br. 1, str. 31–52.
- WATTS, Meredith W. (1996). »Political Xenophobia in the Transition from Socialism: Threat, Racism and Ideology among East German Youth«, *Political Psychology*, god. 17, br. 1, str. 97–126.

- WOODS, Kevin M. i STOUT, Mark E. (2010). »Saddam's Perceptions and Misperceptions: the Case of 'Desert Storm'«, *Journal of Strategic Studies*, god. 33, br. 1, str. 5–41.
- YAKUSHKO, Oksana (2009). »Xenophobia«, *The Counseling Psychologist*, god. 37, br. 1, str. 36–66.

Zlatko ŠRAM

Ethnocentrism, Threat Perception, and Croatian National Identity

SUMMARY

In this paper the results are presented of the research by which the author tried to establish the dimensionality and distribution of ethnocentrism measured by the Ethno-3 scale, connections between threat perception and ethnocentrism, as well as the associations between the expression of Croatian national identity and both the dimensions of threat perception and ethnocentrism. The investigation was carried out on a sample of students (N=368) at the University of Zagreb. The average age of the respondents was 21 years, and 63 per cent were females. By explorative factor analysis, using orthoblique rotation, the latent variables used in a further multivariate analysis were extracted. Results of the factor analysis confirmed the hypothesis about the multidimensionality of ethnocentrism and extracted the following dimensions: labeled national affective attachment and self-sacrifice, national exclusiveness and prejudices, national superiority and partiality, and national homogenisation. The results of the multiple regression analysis have shown that the most significant predictors of dimensions of ethnocentrism were threat perception to national security posed by some ethnic minority groups, and threat perception to national cultural identity posed by immigrants. The expression of Croatian national identity is highly associated with the dimension of ethnocentrism that indicates a strong national affective attachment and readiness to self-sacrifice. The structure of relations established between the dimensions of ethnocentrism and threat perception points to the presence of latent conflict in interethnic relationships.

KEY WORDS: ethnocentrism, threat perception, xenophobia, Croatian identity

Zlatko ŠRAM

L'ethnocentrisme, la perception de la menace et l'identité nationale croate

RÉSUMÉ

Le présent article s'intéresse aux résultats d'une étude visant à déterminer la dimensionnalité et la répartition de l'ethnocentrisme évalué sur l'échelle Ethno-3, la corrélation entre les dimensions de la perception de la menace et l'ethnocentrisme, d'une part et la corrélation entre les dimensions de la perception de la menace et de l'ethnocentrisme avec l'expression de l'identité nationale croate, d'autre part. L'enquête a été menée sur un échantillon approprié de 368 étudiants de l'Université de Zagreb. L'âge moyen des personnes interrogées s'élevait à 21 ans et 63% d'entre eux étaient de sexe féminin. Par une analyse factorielle exploratoire

par rotation rhomboïdale, il a été donné de définir des variables latentes utilisées dans une ultérieure analyse multivariée. Les résultats de l'analyse factorielle ont permis de confirmer la prémisse relative à la multidimensionnalité de l'ethnocentrisme et d'en extraire les dimensions suivantes : le lien affectif national et le sacrifice de soi, l'exclusivisme national et les préjugés, la supériorité nationale et la partialité ainsi que l'homogénéisation nationale. Par ailleurs, les résultats de l'analyse de régression multiple ont montré que les indices de prédiction les plus significatifs des dimensions de l'ethnocentrisme sont la perception de la menace de la sécurité nationale provenant des membres appartenant à certaines minorités nationales données, et la perception de la menace de l'intégrité culturelle nationale en provenance des immigrés. L'expression de l'identité nationale croate est liée, dans une grande mesure, à la dimension de l'ethnocentrisme qui met en lumière la présence d'un lien affectif national fort et d'une disponibilité au sacrifice de soi. La structure des relations établie entre les dimensions de l'ethnocentrisme et la perception de la menace est indicatrice de la présence d'un conflit latent au niveau des relations interethniques.

MOTS CLÉS : ethnocentrisme, perception de la menace, xénophobie, identité croate